

Insectenplagen op bomen en struiken in bos en landelijk gebied in 2004

— Leen Moraal

Meer dan vierhonderd vrijwilligers, beheerders en andere belangstellenden, doen jaarlijks mee aan de monitoring van insectenpopulaties sinds 1946. Zo houden we een vinger aan de pols van de gezondheidstoestand van bomen en bossen, het signaleren van beheersproblemen en het optreden van nieuwe plagen. Enkele opvallende ontwikkelingen in 2004 waren: extreem veel Beukenbladluis, uitbreiding Eikenprocessierups en als nieuw fenomeen, boomsterfte door Thujabastkevers.

Verminderde vitaliteit van beuken

Veel meldingen kwamen binnen over de slechte toestand van beuken, de bomen zaten zeer dun in het blad. Duits onderzoek geeft aan dat het een nawerking is van de langdurige droogte in 2003 en de enorme zaadproductie in 2004. Een mastjaar is een stressfactor die veel energie van bomen vergt waardoor minder bladmassa wordt gevormd. Daarnaast was 2004 een 'luizenjaar'. Nooit eerder werden zoveel Beukenbladluizen waargenomen, driemaal zoveel meldingen als het vorige topjaar 1974. De wit-vlokkige luizen zitten op de onderzijde van het blad en veroorzaken bladverbruining en inrollen van het blad waardoor een verminderde assimilatie optreedt. De luizen zijn niet bedreigend voor de beuk, maar samen met andere ongunstige factoren hebben ze een negatief effect op de algemene gezondheidstoestand van de boom. Verzwakte beuken kunnen gevoelig worden voor secundaire aantasters. In het grensgebied van België en Duitsland is al enkele jaren sprake van een grootschalige beukensterfte waarbij onder meer de Beukenprachtkever, *Agrilus viridis*, betrokken is. Om massavermeerdering van de kevers te beperken, zijn veel beuken gekapt en afgevoerd. In Nederland is tot nu toe slechts een kleine sterfteplek in Noord-Brabant in 2001 gesignaleerd. Nu de beuken in het hele land op grote schaal zijn verzwakt, is het belangrijk om de vinger aan de pols te houden. Inzendingen van larven en meldingen van uitvlieggaatjes op de schors van afstervende en pas dode beuken zijn zeer welkom.

Japanse Thujabastkever bedreiging voor Jeneverbes?

Op een begraafplaats in Ridderkerk stierf in korte tijd een beeldbepalende zestig jaar oude

Thuja occidentalis. Onder de schors zat een wirwar van gangen met daarin twee tot drie millimeter grote kevertjes. Het bleek te gaan om de Japanse Thujabastkever, *Phloeosinus rudis*. Deze komt oorspronkelijk voor in Japan maar vijftig jaar geleden was al een populatie bekend in Zuid-Frankrijk.

In Ridderkerk bleef de aantasting niet beperkt tot Thuja, er gingen ook honderden haagconiferen van *Chamaecyparis* en *Juniperus chinensis* dood. Dat roept de vraag op, kan de kever onze inheemse Jeneverbes in natuurgebieden aantasten? Daarover waren nog geen meldingen, maar de sterfte is in ieder geval niet tot Ridderkerk beperkt gebleven. Ook in Rotterdam, Dordrecht, Maassluis, Sleeuwijk, Reeuwijk en Boskoop werden aantastingen van de nieuwe kever waargenomen. Op een landgoed in Rucphen in Noord-Brabant zijn vijftien exemplaren van veertig jaar oude *Thuja occidentalis* doodgegaan. Maar het wordt ingewikkelder. Er zijn in 2004 nog twee andere keversoorten actief geweest. In Veenendaal, Nijmegen, Doetinchem, Reeuwijk, Boskoop, Hazerswoude en Venray zijn tientallen exemplaren van Thuja, *Chamaecyparis* en *Juniperus chinensis* doodgegaan, niet door de nieuwe Japanse Thujabastkever maar door de zeldzame inheemse *P. thujae*. Als klap op de vuurpijl werden struiken van *Chamaecyparis* in Arcen en St. Oedenrode gedood door weer een andere kever, namelijk *P. aubei*. Deze oorspronkelijk Zuid-Europese soort is nu voor het eerst in Nederland gevonden.

Onze oosterburen melden: Thuja-Splintkäfer auf dem Vormarsch.

Er is dus iets met de Thujabastkevers aan de hand. Het zijn in principe zwakteparasieten en we vermoeden dat de extreem droge zomer van

2003 de coniferen heeft verzwakt waarna de kevers hun kansen kregen. Dat neemt niet weg dat we met een nieuw fenomeen te maken hebben. De klimatologische omstandigheden van de komende jaren zullen medebepalend zijn voor de verdere ontwikkeling van de keverpopulaties en of er een verdere sterfte van bomen en struiken optreedt.

Bastaardsatijnrups terug bij Napoleonsbaan Langs de Napoleonsbaan bij Neer in Limburg werden over een lengte van honderdvijftig meter tienjarige eiken kaalgevreten. Het bleek te gaan om de Bastaardsatijnrups die net zulke vervelende brandharen heeft als de Eikenprocessierups. In de zestiger en zeventiger jaren waren er grootschalige plagen in wegebplantingen in Noord-Brabant en Limburg. Er werden toen speciale voorlichtingsfolders verspreid, net zoals nu gebeurt met de Eikenprocessierups. Indertijd zijn op diverse plaatsen vliegtuigbespuitingen uitgevoerd om de overlast te beperken. De vorige keer dat de plaag zich voordeed langs de Napoleonsbaan was in de periode 1973-1975. De laatste decenia heeft de rups zich, vreemd genoeg, teruggetrokken op Duindoorn in de kuststreek.

Toename bladvraat in eik

Het aantal meldingen over Groene eikenbladroller en Kleine wintervlinder loopt weer lang-

Beukenbladluizen waren nooit eerder zo massaal aanwezig.

zaam op, zie figuur 1. Het hoogtepunt van de vorige cyclus was in 1996 en 1997, toen in het hele land op grote schaal eiken in bossen en lanen werden kaalgevreten. Dit heeft toen veel bomen zodanig verzwakt dat de secundair optredende Eikenprachtkever z'n kansen kreeg. Mede daardoor trad eind jaren negentig plaatselijk een belangrijke eikensterfte op. Op dit moment zijn de populaties van de Eikenprachtkever weer laag. Maar als kaalvraat en meeldauw-aantastingen de komende jaren verder toenemen kan een herhaling van gebeurtenissen optreden.

Veertien jaar Eikenprocessierups - nieuw record In 2004, het veertiende jaar van de plaag, zijn de populaties van de Eikenprocessierups weer verder naar het noordoosten verschoven. De rupsen zijn waargenomen op nieuwe locaties in het oostelijk deel van de provincie Utrecht onder de lijn De Bilt, Zeist, Renswoude. In Gelderland loopt de noordlijn grofweg van Ede, Rheden, Doesburg, Zelhem, naar Aalten. Nooit eerder zijn zo noordelijk nesten waargenomen. Alleen al in de Gelderse Vallei zijn naar schatting een op de 500 bomen besmet. Ook in de zuidelijke provincies is een toename van aantastingen geconstateerd. Al met al heeft het aantal meldingen een nieuw record bereikt - zie grafiek. Opvallend is het relatief kleine aandeel van zware aantastingen ten opzichte van 1997, maar er is overlast genoeg. Meestal betreft het

nesten in wegbeplantingen, maar in Midden-Limburg zijn soms zoveel nesten in bossen aanwezig dat medewerkers alleen Prunus kunnen rooien door beschermende kleding te gebruiken.

Sommige beheerders in Gelderland en Utrecht hebben in 2004 voor het eerst te maken gekregen met de Eikenprocessierups. Om tot een eenvormige en verantwoorde bestrijding te komen heeft Alterra samen met Plantenziektenkundige Dienst, Vlinderstichting, GGD en betrokken provincies een leidraad geschreven voor de bestrijding van de Eikenprocessierups. Op bepaalde plekken kan men bij overlast volstaan met branden of zuigen. In andere situaties is de rups onder voorwaarden goed te bestrijden met een bacteriepreparaat. In de leidraad wordt aanbevolen om rekening te houden met andere vlindersoorten, zoals de Eikenpage, die eveneens worden aangetast door het preparaat. Voor verdere informatie verwijs ik naar de websites van de betrokken provincies.

Wilgenschuimcicade in de lift

Op jonge twijgen van wilgen zitten soms grote opvallende witte schuimklodders. Dit verschijnsel wordt veroorzaakt door de larven van de Wilgenschuimcicade. Ze zuigen aan de twijgen waarbij ze zich, net als het spuugbeestje op

tuinplanten zoals phlox, met schuim omhullen. Omdat de larven in groepen leven, produceren ze relatief grote schuimbellen waarbij de substantie vaak op de grond drupt. Als argeloze wandelaar kan je lopend onder een grote wilg de druppels dus in je nek krijgen. Maar zelfs bij een spectaculaire aantasting heeft de boom er niet merkbaar van te lijden. In juli zijn de larven volgroeid en verschijnen de onopvallend bruin-gekleurde volwassen cicaden.

Ontwikkeling Letterzetter en Dennenscheerder

De letterzetter kan zich, door het optreden van meerdere generaties per jaar, snel vermeerderen. Bij hoge keverdichtheden worden naast verzwakte ook vitale bomen aangetast. De droge zomer van 2003 heeft de bomen op sommige groeiplaatsen verzwakt en de keverpopulaties in de kaart gespeeld. Na oriënterende inventarisaties bij Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten werden echter geen grootschalige problemen bij fijnspaar voorzien. Daarom heeft het Bosschap besloten om de bossanitaire Verordeningen voor 2004 niet te activeren. Toch loopt het aantal meldingen de laatste jaren wat op, en is het zinvol om de Letterzetter extra in de gaten te houden. Er waren met name problemen in Zuid-Limburg in het Vijlener Bosch, Landsrade en Vaals waar een paar honderd zestig tot negentig jaar oude bomen doodgingen. Op het Landgoed Den

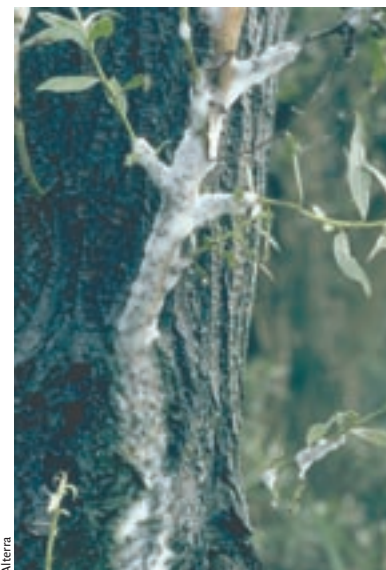
Alterra

Larven van Thujabastkevers maken gangen onder de bast van verzwakte bomen. De jonge kevers verlaten de stam via kleine ronde gaatjes.

Alterra / A. van Franckenhuysen

De Bastardsatijnrups met z'n brandharen is voor het eerst sinds 1976 terug langs de Napoleonbaan.

Alterra

De wilgenschuimcicade produceert soms zoveel vocht dat er plassen onder de boom ontstaan.

Treek in Utrecht waren er tweehonderd dode dertig tot veertig jarige bomen. Het betreft hier een weinig geschikte groeiplaats op droge arme zandgrond. Bij Staatsbosbeheer in Grolloo en Schoonlo waren er totaal 540 dode bomen. Er zijn in 2004 lokstofvallen geplaatst waarbij in 39 vallen totaal 165.000 kevers werden gevangen. Men wil deze monitoring een paar jaar uitvoeren om een indruk van de populatieontwikkeling te krijgen.

Van de Gewone dennenscheerder waren er alleen lichte aantastingen in het Urkerbos en bij Orkel (NB). Opvallend was de aantasting van de

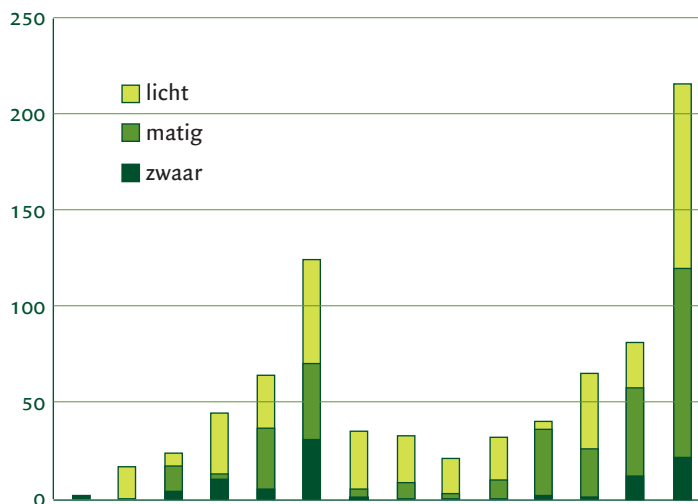
Kleine dennenscheerder bij Oostenrijkse den in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Onder de bomen lagen gemiddeld 6 tot 24 afgevallen loten met daarin de overwinterende kevers. ♦

Leen Moraal werkt bij Alterra in Wageningen. Tel. 0317-477881, leen.moraal@wur.nl Voor informatie over de wettelijke maatregelen bij de preventie van bastkeverplagen bij naaldbomen wordt verwezen naar 'Verordeningen Schadelijke Insecten' via www.boschap.nl

De jaarlijkse monitoring komt tot stand in het kader van LNV-onderzoek binnen het thema 'Beheer Natuur, Bos en Landschap'.

► Oproep waarnemers insectenplagen

Alterra wil het netwerk van waarnemers vitaal houden. Beheerders en andere belangstellenden die ook willen meedoen zijn dus van harte welkom. Na aanmelding krijgt men een informatiepakketje toegestuurd. Kunt u een aantasting niet op naam brengen? Geen probleem, bij twijfel kunt u insecten ter determinatie inzenden. Meer informatie is te vinden op www.insectenweb.nl

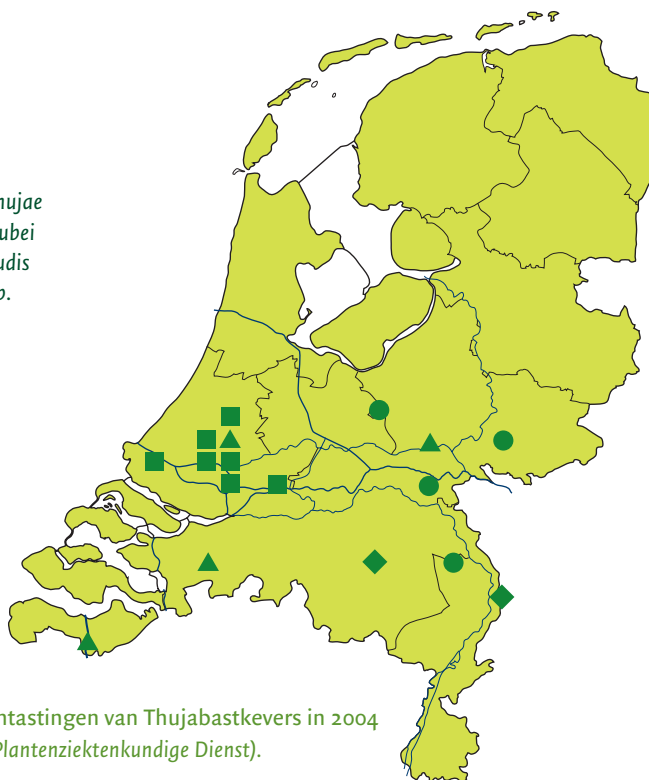
Meldingen over de Eikenprocessierups zijn in het veertiende jaar sterk toegenomen (bron: Alterra).

Alterra / A. van Frankenhuyzen

Overwintering van de Bastaardsatijnrups vindt plaats in leerachtige nesten aan de twijgen.

- Phloeosinus thujae
- ◆ Phloeosinus aubei
- Phloeosinus rudis
- ▲ Phloeosinus sp.

Locaties met aantastingen van Thujabastkevers in 2004 (bron: Alterra en Plantenziektenkundige Dienst).

Insectenplagen in bos en landschap in 2004

Gegevens voor de stedelijke omgeving worden hier niet vermeld

●-●●●● lage tot zeer hoge populaties; Trend: landelijke toename/afname

Trend: landelijke toename/afname t.o.v. 2003, ↑(↑↑)= lichte (sterke) toename,

↓(↓↓)= lichte (sterke) afname, → = onveranderd, 0 = onvoldoende gegevens

N = Nieuw voor Nederland

PROVINCIES	FR	GR	DR	OV	GL	UT	NH	ZH	ZL	NB	LB	FL	Trend
Bladvretende insecten													
Eikenprocessierups - Thaumetopoea processionea					●●●●	●●				●●●●	●●●●		↑
Groene eikenbladroller - Tortrix viridana		●●●●	●●●●	●	●●●●		●	●					↑
Kardinaalsmutsenspinnelmot - Yponomeuta cagnagellus			●		●●	●	●●●	●●●	●		●●		↑
Kleine wintervlinder - Operophtera brumata		●●●●	●●●●		●●●			●●		●			↑
Meidoornspinnelmot - Yponomeuta padellus	●		●		●●		●●●	●●			●●	●●●●	↑
Elzenhaantje - Agelastica alni						●		●		●		●	→
Bastaardsatijnrups - Euproctis chryssorhoea									●●		●		→
Vogelkersspinnelmot - Yponomeuta evonymellus			●		●		●●	●●		●●●	●	●●	→
Wilgenspinnelmot - Yponomeuta rorrellus										●	●		→
Grote wintervlinder - Erannis defoliaria			●●										↓
Plakker - Lymantria dispar					●								0
Wilgenhaantjes - Phyllocteta spp.												●	0
Naaldvretende insecten													
Dennenpijlstaart - Hyloicus pinastri					●								0
Spinnelbladwesp - Acantholyda erythrocephala					●								0
Lariksmotje - Coleophora laricella			●										0
Rode dennenbladwesp - Neodiprion sertifer					●								0
Houtboorders en Bastkevers													
Thujabastkevers - Phloeosinus spp.					●			●		●●			N
Horzevlinder - Sesia apiformis					●	●●		●●					↑
Eikenspintkever - Scolytus intricatus				●	●		●			●			↑
Iepenspintkevers - Scolytus spp.				●				●			●	●●	→
Letterzetter - Ips typographus			●	●	●	●●					●●	●	→
Wilgenhoutrups - Cossus cossus						●●	●	●		●		●	→
Eikenprachtkever - Agrilus biguttatus						●				●			0
Haarsrup - Dioycytria sylvestrella								●					0
Grote populierenboktor - Saperda carcharias								●					0
Gewone dennenscheerder - Tomicus piniperda										●		●	0
Kleine dennenscheerder - Tomicus minor							●						0
Koperetser - Pityogenes chalcographus						●							0
Zuigende insecten													
Beukenbladluis - Phylaphis fagi			●●	●	●●●●	●●●	●●●	●●		●●	●	●●	↑↑
Eikenbladluis - Tuberculoides annulatus					●●●		●●●					●	↑↑
Essenbladvlo - Psyllopsis fraxini						●						●●	↑
Wilgenschuimcicade - Aphrophora salicina			●		●●			●●					↑
Beukenstamluis - Cryptococcus fagisuga												●	0
Groene sparrenluis - Elatobium abietinum												●	0
Hulstluis - Aphis ilicis			●								●		0
Lange woldopluis - Pulvinaria floccifera												●	0
Meidoornluis - Dysaphis crataegi					●								0
Rhododendroncicade - Graphocephala fennahi								●					0
Stam/takluizen - Cinara spp.											●●		0
Bladmineerende insecten													
Paardenkastanjemineermot - Cameraria ohridella			●	●●	●●●●	●●●	●●	●	●	●	●●●		→
Eikenblaasmijnmot - Tischeria ekebladella					●								0
Hulstvlieg - Phytomyza ilicis					●							●	0
Kersenmineervlieg - Lyonetia clerckella					●							●	0
Kornoeljemineermot - Antispila treitschkiella								●					0
Galvormende insecten													
Aardappelgal - Biorhiza pallida			●		●●		●	●		●	●●		↑
Diverse gallen op diverse boomsoorten	●●●				●●	●	●	●●	●	●	●	●●●	→